

rin nüfusunun 200.000'e yaklaştığı (173.977 nüfus) görüldü.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir kasaba olarak Osmaniye'de bugüne ulaşan tarihî eser azdır. Ali Beyli (Dağıstanlı) Camii (1885) ve Büyük Cami (1902) başlıca eserlerdir. Hieropolis-Kastabalaören yeri Osmaniye-Kadirli yolunun 15. kilometresinde bulunan, milâttan önce 39 yılında kurulmuş bir Roma yerleşimidir. Toprakkale, Osmaniye'nin 10 km. batısında bir Ortaçağ kalesidir. Çardak Kalesi, Osmaniye'nin 12 km. güneydoğusunda Nurdagları'nın Osmaniye'ye bakan tepesi üzerinde Ortaçağ'da inşa edilmiş olup halk arasında Gâvur Kalesi diye bilinir.

Osmaniye şehrinin merkez olduğu Osmaniye ili Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Hatay illeriyle kuşatılmıştır. Merkez ilçeden başka Bahçe, Düziçi, Hasanbeyli, Kadirli, Sumbas ve Toprakkale isimli altı ilçesi vardır. 3124 km² genişliğindeki Osmaniye ilinin sınırları içinde 2000 yılı sayımının sonuçlarına göre 458.782 kişi yaşıyor ve km² başına 147 kişi düşüyordu. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2005 yılı istatistiklerine göre Osmaniye'de il ve ilçe merkezlerinde 115, kasabalarda yirmi dört, köylerde 232 olmak üzere toplam 371 camii bulunmaktadır. İl merkezindeki camii sayısı kırk dokuzdur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 110, s. 53; TK, TD, nr. 114, vr. 171b; nr. 538, vr. 4b; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 342; Cevdet, *Tezâkir*, III, 129, 159, 161, 240; a.mlf., *Ma'rûzât*, s. 147; *Adana Vilâyeti Salnâmesi* (1309), s. 167-168; Süha Göney, *Adana Ovaları I*, İstanbul 1976, tür.yer.; Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi*, Osmaniye 1976; Metin Tuncel, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 342, 346; a.mlf., "Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 23, İstanbul 1980, s. 151, 154; Nihat Akıcı, *Bütün Yönleriyle Osmaniye*, Osmaniye 1983; Yılmaz Kurt, XVI. Yüzyıl *Adana Tarihi* (doktora tezi, 1992), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye, 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993* (ed. Kâzım Tülüçü), Osmaniye 1995; Hakkı Can, *Osmaniye İli 20. Yüzyıl İnanç Coğrafyası* (yüksek lisans tezi, 1998), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kemal Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara 1999, tür.yer.; Yusuf Halaçoğlu, "Fırka-i İslâhiye ve Yapmış Olduğu İşkân", TD, sy. 27 (1973), s. 6, 11, 12.

YILMAZ KURT

OSMÂNİYE ÜNİVERSİTESİ

(bk. el-CÂMIATÜ'L-OSMÂNİYYE).

OSMÂNİYYE

(العثمانية)

Başlangıçta Hz. Osman taraftarlarını, daha sonra ilk üç halifeyi meşrû görüp Havâric ile Şîa dışında kalan müslüman çoğunluğunu ifade eden terim.

Osmâniyye (Osmâniyyûn), başlangıçta Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğü kanaatine varıp isyancıların cezalandırılmasını isteyen, daha sonra ilk üç halifenin hilâfetini meşrû görerek Havâric ve Şîa'nın karşısında yer alan genel müslüman çoğunluğunu ifade eder. Kelime ilkin Hz. Osman'ın şehid edilmesinin (36/656) ardından "şiatü Osmân" ile (Osman taraftarları) eş anlamlı olarak kullanılmış, bu grupta yer alan kimseler "Osmânî" diye anılmıştır. İslâm tarihi kaynaklarında, Hz. Osman'ın âsiler tarafından muhasara edilip öldürülmesinden sonra müslümanların halifenin mazlûm olarak şehid edildiğini ifade edip suçluların derhal cezalandırılmasını isteyenler, Hz. Ali'nin hilâfetini kabul edip onun itidal çağrısına uyanlar ve her çeşit ihtilâfın dışında kalanlar olmak üzere üç gruba ayrıldığı belirtilmiş, bunların ilk grubu Osmâniyye diye anılmıştır. Kelime bu ilk dönemde kuvvetli Osman taraftarlığını ifade ettiği gibi Hz. Osman'ın da mensup bulunduğu Benî Ümeyye ile halifenin ateşli taraftarları mânasını da içeriyordu. Nitekim Benî Ümeyye'den olan Muâviye b. Ebû Süfyan, halifenin katillerine kısas uygulamadıkça Hz. Ali'ye biat etmeyeceğini bildirmiş, vaktiyile halifenin ateşli taraftarları arasında yer alan, meselâ, Büsr b. Ebû Ertât kaynaklarında "Osmânî" diye anılmıştır (İbn Sa'd, VII, 409). Bu dönemde Osmâniyye Şam'dan başka Medine, Mekke, Basra, Kûfe ve Mısır gibi hemen hemen bütün bölgelerde bulunmuştur. Nitekim Taberî'nin bir kaydında Osmânîler'in Mısır'da Amr b. Âs'ın etrafında toplanıp ona sahip çıktıklarına dikkat çekilmiştir (*Târîh*, V, 101). Cemal Vak'ası ve Sıffin Savaşı'nda müslümanların iki defa iç savaş hali yaşaması ve Hz. Ali ile Muâviye arasındaki çekişmelerin dramatik boyutlara ulaşmasından sonra Muâviye'nin yanında yer alanlar Osmânî diye anılmış, ancak bu kullanım "şiatü Benî Ümeyye" ve "ehl-i Şâm" gibi terimlere göre fazla yaygınlık kazanmamıştır. Diğer taraftan Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğünü kabul ederek Osmânî diye anılanlardan Hz. Ali'nin yanında bulunanlar yahut bir süre sonra ondan ayrılanlar da olmuştur. Nitekim Mes'ûdî, Ha-

life Ali'nin Nehrevan'da Hâricîler'le savaştığı sırada onunla ilişkisini kesen Osmânîler arasında Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Kudâme b. Maz'ûn, Abdullah b. Selâm, Mugîre b. Şu'be, Kâ'b. b. Mâlik, Hassân b. Sâbit, Ebû Saïd el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme gibi çok sayıda sahâbeyi zikreder (*Mürûcû'z-zeheb*, II, 361-362).

Hakem Vak'ası'ndan sonra meydana gelen gelişmeler çerçevesinde Hâricîler'in müstakil bir fırka olarak ortaya çıkması, Hz. Ali'nin şehâdeti ve Hz. Hasan'ın Muâviye lehine hilâfetten çekilmesiyle Emevî Devleti'nin kurulmasının ardından Osmâniyye, Hâricî ve Şîî eğilimlere karşı olanları temsil eden ve en geniş anlamıyla Emevî taraftarlığını ifade eden bir içeriğe sahip olmuştur. Özellikle Şîa bu dönemde Hz. Ali'nin ashabın en faziletli niteliğini taşıdığı, dolayısıyla Resûlullah'tan sonra ilk halifenin Ali olması gerektiği, bu konuda nas bulunduğu, ilk üç halifenin hilâfetinin meşrû sayılmayacağı gibi iddialar etrafında düşünceler üretmiştir. Buna karşılık müslüman çoğunluğu söz konusu görüşlere karşı çıkmış, esasen Hz. Ali'nin dördüncü sırada hilâfet makamına geçtiğini ifade etmiştir. Her ne kadar Makdisî, Hz. Osman'ı Hz. Ebû Bekir'den daha üstün gören Osmânîler bulunduğunu ifade etmişse de (*el-Bed' ve't-târîh*, V, 123) yaygın görüş olarak hilâfetteki sıralamanın faziletteki sıralama olduğu belirtilmiştir. Bu devirde Osmâniyye çok yaygın bir kullanılışa sahip olmamakla birlikte müslüman çoğunluğu ifade eden bir terim olmuştur. Bu kullanılış III. (IX.) yüzyılın ortalarına doğru Câhiz tarafından öne çıkarılmış ve onun *el-Osmâniyye* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'ye karşı birçok noktada daha üstün olduğu belirtilerek Şîî düşünceler eleştirilmiştir. Câhiz bu eserinde Osmâniyye'nin ümmetin en üstünü olarak Ebû Bekir'i gördüğünü, bu kanaatteki fakih ve muhaddislerin Şîa ile kıyaslanamayacak kadar çok olduğunu, anlayışlarının dinî ve aklî temellere dayandığını söyleyerek (*el-Osmâniyye*, s. 3 vd., 186 vd., 206) bu terimle bir bakıma Ehl-i sünnet'i kastetmiştir.

Osmâniyye kelimesinin bu kullanımı, Câhiz'den hareketle hem ona reddiye yazan âlimler hem de onu takip eden müellifler tarafından bir süre devam ettirilmiştir. Nitekim Ebû'l-Hüseyn el-Hayyât yeterince açık olmamakla birlikte Emevîliği ve Osmânîliği birbirine yakın anlamlı kavramlar olarak nakletmiştir (*el-İntişâr*, s. 112). İbn Kuteybe de Câhiz'i tasvir ederken onun kul-

lanımına dikkat çekerek Osmânîyye'yi Zeydiyye ve Râfizîlik'in karşısında ve Ehl-i sünnet'le yakın anlamlı diye anmıştır (*Te'vîlû muhtelifi'l-hadîs*, s. 59). Fazla kullanılmadığı ve ayrı bir fırka niteliği taşımadığı için makâlât türü eserlere de yansımaya terim IV. (X.) yüzyıldan itibaren terkedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *e't-Tabakât*, VII, 286, 409; Câhiz, *el-'Osmânîyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, tür.yer.; İbn Kuteybe, *Te'vîlû muhtelifi'l-hadîs* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Kahire 1386/1966, s. 59; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 112; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 101, 111; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdühâmid), II, 361-362; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 123; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 209-211; J. van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1992, I, 149, 235; II, 64, 138, 414; III, 57; IV, 78; VI, 316; Sabri Hizmetli, "Kitâbü'l-Osmânîyye'ye Göre Câhiz'in İmâmet Anlayışı", *AÜİFD*, XXVI (1983), s. 681-716; Patrica Crone, "Uthmâniyya", *EI*² (İng.), X, 952-954.

İLYAS ÜZÜM

el-OSMÂNİYYE

(العثمانية)

Câhiz'in

(ö. 255/869)

H. Ebû Bekir'in Hz. Ali'den üstün olduğuna ve Şia'nın imâmet konusundaki görüşlerinin eleştirisine dair eseri.

Başında yer alan "Osmânîler'in görüşü ve tutumu", sonunda da "Osmânîler'in cevapları" ve "Osmânîler'in beyanları" anlamındaki ifadeler dolayısıyla eser kaynaklarda *Kitâbü'l-'Osmânîyye*, *er-Risâletü'l-'Osmânîyye* yahut kısaca *el-'Osmânîyye* ismiyle anılmıştır (İbnü'n-Nedîm, s. 210). Dönemin büyük ilim ve kültür adamı Câhiz'in kelâm ve edebiyat konuları yanında siyasî meselelere de yakınlık duyduğu ve iyi ilişkiler içinde bulunduğu Abbâsî yönetimini muhaliflerine karşı savunan eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Bunlardan biri olan *el-'Osmânîyye*'de telif tarihiyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamakla birlikte hayatının sonuna doğru Şiîler'e karşı olumlu bir tutum sergileyen, hatta sekizinci imam Ali er-Rızâ'yı kendisine veliaht tayin eden Me'mûn'un ölümünden (218/833) sonra ve Câhiz'e bu konuda reddiye yazan Ebû Ca'fer el-İskâfî'nin vefatından (240/854) önce yazılmış olmalıdır.

el-'Osmânîyye'de belli bir konu tasnifine yer verilmemiştir. İlk kısımlarda ara başlık niteliğinde birkaç "fasıl" yer almış, daha sonra konular genellikle Osmânîler'-le Şiîler'in karşılıklı görüşleri şeklinde vaze-

dilmiştir. Kitabın muhtevası Hz. Ebû Bekir'in üstünlüğünü ortaya koyan faziletleri, Şia'nın bu faziletlere yönelik itirazları, bu itirazlara verilen cevaplar, ayrıca Şia'nın Hz. Ali'nin üstünlüğü için gösterdiği deliller ve bunlar hakkında Osmânîler'in değerlendirmeleri biçiminde düzenlenmiştir. Eserin başında, müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Osmânîler'in Hz. Ebû Bekir'i İslâm toplumunun en üstün siması olarak gördüğü, bundan dolayı Resûlullah'tan sonra ona biat edildiği, onun faziletlerinden birinin Müslümanlığı ilk kabul eden kişi olmasından kaynaklandığı belirtilir. Ardından Şia'nın Hz. Ali'nin çocuk yaşta müslüman olduğu, dolayısıyla onun daha faziletli sayılması gerektiği yolundaki görüşleri aktarılır ve yetişkinlik çağında İslâmîyet'i benimsemenin çocukluk döneminde benimsemekten daha önemli kabul edilmesi gerektiği vurgulanır. Daha sonra Hz. Ebû Bekir'in Resûl-i Ekrem'le birlikte katıldığı savaşlardaki tavrı ve bazı kişilerin onun aracılığıyla müslüman oluşu gibi hususlara değinilir. Şia'nın, Hz. Ali'nin üstünlüğünü temellendirmek için Resûlullah'ın hicret esnasında evinden ayrıldığında onu yatağında yatırmasını delil olarak öne sürdüğü aktarılır; buna karşılık Osmânîler'in Hz. Ebû Bekir'in hicrette bizzat Resûl-i Ekrem'le birlikte olduğu, bunun daha büyük bir fazilet sayıldığı belirtilir. Ayrıca Bedir ve Uhud gibi savaşlarda Hz. Ali'nin büyük yararlılıklar gösterdiği vurgulanırken Ebû Bekir'in dirayetli, temkinli duruşu övülür. İlim açısından Hz. Ali'nin daha üstün olduğu şeklindeki Şiî iddiasına yer verilen eserde Hz. Ebû Bekir'in gerek Peygamber'in ölümünün ardından gerekse başta irtidat hareketleri olmak üzere sonraki olaylarda sergilediği tavrı bakımından ilmen de Hz. Ali'den üstün sayılması gerektiği zikredilir. Şia'nın zühed bakımından Hz. Ali'nin üstünlüğü görüşüne karşılık Hz. Ebû Bekir'in kamu yararına daha çok harcamalarda bulunduğu, daha çok köle âzat ettiği, hakkında daha çok âyet indiği, dolayısıyla onun bu alanda da Hz. Ali'den üstün olduğu belirtilir. Ayrıca Şia'nın Hz. Ali hakkında nâzil olduğunu ileri sürdüğü âyetlerin başka nüzûl sebeplerinin bulunduğu dair bilgiler aktarılır. Hz. Ebû Bekir'in "Siddîk" lakabıyla anılması, hac emîri olarak görevlendirilmesi, Resûlullah'ın ölüm hastalığı sırasında namaz kıldırmak üzere onu görevlendirmesi gibi hususlar, ardından Şia'nın başta Gadîr-i Hum olmak üzere Peygamber'in kendisi hakkında söylediği iddia edilen rivayetler, ayrıca onların Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine ilişkin değerlendirmeleri ele alınır.

Eser Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bazı tasarrufları, gerçekleştirdikleri fetihler, Hz. Ali'nin ilk üç halifeyle ilişkisi ve çocuklarına onların isimlerini vermesi gibi hususlarla sona erer.

Müslüman çoğunluğunun Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra ortaya koyduğu siyasî tavrı temellendiren, daha sonra Şiîler tarafından ileri sürülen iddiaları eleştiren *el-'Osmânîyye* gerek ortaya koyduğu malzeme gerekse derin tahlil ve istidlalleriyle önem arzeder. Bu yönüyle eser, sadece imâmet konusunu tartışan bir çalışma olmayıp rivayetlerin sağlıklı biçimde yorumlandığı, tarihî olayların sosyokültürel faktörlerle değerlendirildiği bir sosyal tarih niteliği taşır. Müellif her ne kadar imâmet için "en üstün olma" şartında Şiîler'le aynı prensipte birleşmişse de imâmetin nasla belirlenmediğini ve imamın mâsum olması diye bir şartın bulunmadığını kanıtlamıştır. Eser, Köprülü Kütüphanesi'ndeki tam nüsha ile (nr. 815) British Museum'da seçmelerin bulunduğu nüsha (nr. 1129) karşılaştırılarak Abdüsselâm Muhammed Hârûn tarafından neşredilmiştir (Kahire 1374/1955). Charles Pellat, Câhiz'in çalışmalarını ele aldığı kitabında eserin Fransızca bir özetini yayımlamıştır (İngilizce'si için bk. Pellat, s. 72-82).

el-'Osmânîyye'ye bazı reddiyeler yazılmıştır. Bunların ilki, müellif henüz hayatta iken Ebû Ca'fer el-İskâfî tarafından kaleme alınan ve *Nağzü'l-'Osmânîyye*, *er-Red 'ale'l-'Osmânîyye* ve *Münâkazâtü'l-'Osmânîyye* gibi adlarla anılan eser olup tamamı günümüze kadar gelmemiştir. Eserin İbn Ebû'l-Hadîd tarafından aktarılan bazı bölümlerini (*Şerhu Nehci'l-belâğa*, XIII, 215-295) Abdüsselâm Muhammed Hârûn *el-'Osmânîyye* neşrinin sonuna almıştır (s. 281-343). Diğer bir red diye Ebû'l-Fezâil Ahmed b. Mûsâ b. Tâvûs'un *Binâ'ü'l-makâletü'l-Fâtmiyye fi nağzi'r-Risâleti'l-'Osmânîyye*'sidir (nşr. Ali Adnânî el-Gureyfi, Beyrut 1411/1991). Zamanımıza ulaşmayan diğer bazı reddiyeler de şunlardır: Ebû Muhammed Sebîf b. Muhammed el-Askerî, *Nağzü'l-'Osmânîyye*; Muzaffer b. Muhammed b. Ahmed el-Belhî *Nağzü'l-'Osmânîyye*; Ebû'l-Ahvas el-Misrî, *er-Red 'ale'l-'Osmânîyye*; Hasan b. Mûsâ en-Nehâî *Nağzü'l-'Osmânîyye* (reddiyeler hakkında bk. Ebû'l-Fezâil Ahmed b. Mûsâ b. Tâvûs, neşredenin girişi, s. 43-46).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-'Osmânîyye* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1374/1955, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 8; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdühâmid), III, 253-254; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*